

על הראשונים ועל האחרונים (לבעית שונותם של הדורות ומהלכם)

מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא? ... אי משום תנווי — בשני דר"י
כולי תנווי בנוזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סידרי... ר"י הוה שליף
מסאניה ואתא מיטרא ואנן צוחינן ולית דמשגח בן, אלא רחמנא ליבא בעי."
(סנה' קו:)

עומדים אנו בשיפולי הדורות ועמלים בתורתם של ראשונים. ומתוך שמכוונים
לבנו לימים ראשונים, רפים ידינו. כי אנן עלובאי, מה נענה אבתרייהו?
אמת. באותה התגלות בנקודת ראשית של זמן בלי זמן, כבר נתון היה כל מה
שתלמיד ותיק עתיד לחדש. מאידך גיסא, הרי עומד אותו תלמיד ומחדש בכל
דור. אכן, ראשונים כמלאכים, אבל מקום הניתוח גם לבני אדם להגדר בו, ואף
לחמורים. ובמקום זה גם דרי מעלה אינם יכולים לעמוד. עוד יש גם לצפרדע
פרק שירה שלא אמרה גם דוד בתהלותיו. כי דור לדור ישבת, ובא יבואו ברינה
גם כל נושאי משך הדורות.

"איז אנו באים בכח הסוד להתגבר ולומר שמה שלא יכלו (ראשונים) להגיע אליו
עם כל כבודם, אנו מגיעים עם כל שפלותנו. החשובות שונים הם!"¹
ננסה לעמוד בזה על שונותם של החשובות.

במיליו של רבא שקבענו כמוטו, (וכעין זה מצינו בברכות כ), מתמצה סוד
גדולתם של אבותינו. ואנו קוראים ותוהים: מה קשר יש בין מסירות נפש לנסים,
ובין "מיבעי בעיי" למעוט השגה? מכל מקום, עוד טרם שנדרש לאלה נוכל לציין
לפנינו: "רחמנא ליבא בעי", וסוד בלב. לא אך מקרה הוא שבמקורות מצינו דוקא
את הלב כמשכן החכמה. דוד ושלמה בקשו לב חכם וגם התלמוד נותן שעורין
בלבם של ראשונים.² חכמי לבב היו אבותינו.

ועוד נציין לפנינו — כי בבואנו לספר בגדלות ראשונים כוונתנו לאותם יחידים
נביאים אשר, שלא כבדורותנו, רבה מאד מעלתם ביחס להמוץ העם.³ ואף שלא
כל עם ה' נביאים, הני מילי בדורותם, אבל חכמים יש הרבה בכל שדרות הצבור.

1 אורות הקדש ח"ג, ריז-יט

2 עירובין נג.

3 אורות הקדש ב, תקנו; וכן במאמר "הדור"

בין חכם לנביא

מה בין חכם לנביא? — חכם ענינו ה"מה". נביא כלו ב"איך"; זה מתכלל בפנימי וזה מפרט במקיף;⁴ זה ידיעתו את (כמו "יידע אדם את חוה אשתו") וזה ידיעתו על, ורק בגוף שלישי מנהל שיחו עם העולם.

ומתוך ששונים בדרך השגתם שונה גם הבחנתם במושאייה. "ונודרך השגתם מאד... עד שדרך משל אם היה מי רוצה להבינם עניני המחוששים (שהיו תחילה רואים) היה צריך להשמיעם לשמע אוזן שישנם במציאות"⁵. וראה שם.

דומה הדבר למי שמדבר עם רעהו ויודעו ידיעה בלתי אמצעית, אינש באינש פגע. והנה בכ"ז כאשר נפטר ממנו מתברר שאינו יודע את פרטי תאורו החיצוני, אינו יודע את פרטי לבושיו ואף לא צבע עיניו שכה רב הביט בהם. אף שיודע גם יודע את זיו איקונין הפנימי שלו.

אכן, גם לבושיו של אדם ערוכים בצלם דמותו הפנימית. אינם מנותקים מעצמיותו ויש בהם מה שיש בו. ובכ"ז לא תשיגם העין הנבואית הפנימית, ואינה משכלת להגיע עדיהן. (מלבד נבואת משה האיש).

כי שונה הפנים מן החוץ בהרכבו, וממילא אף במהותו. (כבחומר כן ברוח הרכב היסודות משנה את המהות. יסוד ראשוני אחד משותף לכל העולמות ומאשרם ביסודם ובסופו של דבר השינוי אינו מהותי, גם אם החוקיות השלטת שונה לכאורה. מובן, שדברינו יפים רק לתופעות ולא לדברים כשלעצמם. ואכמ"ל).

מבחוץ כמו אסורה המציאות באזיקים, נתונה בסוד חוקים המשעבדים. בפנים — תכלית החרות והערנה. לא "כך הוא" אלא "כך צריך להיות"; מבחוץ — דינאמיות וחסר מנוחה, ומלבר — דומיה ויפעה, שבת מנוחה. שם מתלכדים חוקי האסתטיקה המדע והמוסר והיו לאחד. שם מתקבצים הפרטים הנידחים ומשם, מנקודת הקדש הפנימים הקשר לכלל ישראל, לכללות הבריאה. זוהי נקודת ה"כל". כל הנשמה תהלל י-ה. וסוף דבר הכל נשמע.

"בכל לבבך" * פירש"י על אתר: "שלא יהא לברך חלוק על המקום". ומהו "חלוק" זה? באר רש"י במק"א: "יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו, שפעמים שלבו חלוק מלהאמיין".

לבם של אחרונים חלוק. אזרחי שני עולמות הם (ועל כך בהמשך), ואל תתמה שתחום השגתם ואיבעיותיהם מקיף יותר, שזה כוחה של חכמתם שמדברת על מושגיה ועל קורלציה שבינותם עוד טרם שפרצה פנימה למושאי השגותיה. הנביא אינו נדרש לגישושי ההוה אמינות כדי להגיע למסקנה. מיד רואה הוא את האמת עין בעין וניגש עדיה. וכי "רבותא למיבעי בעי"?

את נקודת ה"כל" ניתן אולי לצייר כמרכזו של מעגל. אכן, כל טבעת מטבעותיו היא פתוח של ה"כל" והי"כל" בה, אולם אנו שמצויים בעולם העשייה חייבים

לחקיף, לסקור ולדקדק בפרטים הרבים כדי להגיע בדרך אינדוקטיבית אל הכלל שמלגו. (שאינו טכום של פרטים אלא אחדות אורגנית). וכשם שדוקא דרך הכרתו החיצונית של העץ תתגלה לעינינו הפנימית דמותו של העץ כשלעצמו, כך זקוקים אנו למישור החכמה כנובלות של התבנית הפנימית. אך יש אשר תגיה ההארה הכלית מלמטה "היסח הדעת"⁹ עוד טרם סקרנו את כל הפרטים. וקפיצת דרך זו היא האינטואיציה שבסיעתא דשמיא. אצל פואנקרה הופיע בהציגו רגלו על אסקופת החשמלית ואצל אחר בעת נעילת הסנדל. אין היא מתחייבת באורח סיבתי מן הפרטים שכנסנו ובכל זאת העסק בפרטים קודם הכרחי להתנוצצותה. מתנוצצת היא עד ארגיעה נוקשת על דלתי לבנו ונעלמת אין ביכולתנו לאחוז בה כשלעצמה אלא רק בתרגומה לסטרוקטורות של שפת הפרטים אחר שהיא עצמה כבר חלפה עברה. אינה ניצוקת לקטגוריות של עולמנו הסיבתי המיתודי, שטעם העץ בו אינו כטעם הפרי. אבל נביאים, לפום דרגתם, הם יכלו להכיר בה במקורה.

"... נבואת חכמים שהיא בדרך החכמה" ...⁸ — "נבואת" דייקא, היינו: על יסוד הנבואה מיסדת גם חכמתנו וממקורה היא מפלסת נתיבותיה. וזקוקות שתיהן זו לזו. זקוקה נבואה לחכמה (על כך — להלן) וזקוקה חכמה לנבואה שבקרבה לבל תאבד דרכה בסבך הפרטים כחכמת הגויים שהיא עקרה ומנותקת מן החיים. כי מתייגעת ומצטערת החכמה בחיפושיה במקיף, ולא זולה ולא מרגישה שהפנימי הראיה הנבואית, בנפשה ולא עזב ה' את הארץ.

— מצינו סידוריהם בדרך החכמה והנבואה. היינו: נבואה וזקוקה לה — חכמה וזקוקה לנבואה. היינו: נבואה וזקוקה לה — חכמה וזקוקה לנבואה. היינו: נבואה וזקוקה לה — חכמה וזקוקה לנבואה.

נבואה ונסים
הנביא רואה את המציאות מצד שהוא ועצמיותו מעורים בה בכללותה, והוא מכיר עמדתו זו. ועל כן ההתעלות של הנסים בפועל¹⁰. ("מעורים" דייקא, ו"בכללותה" דוקא!)

הראשונים בין הפילוסופים החילוניים שעמדו על היותה של ההכרה יוצרת המציאות, היו הרמן כהן ותלמידו קסירר. אמנם כבר קדמדס קנט והורנו שהאמת אינה "התאמת המשפט לממשות", לא צילום פסיבי של המציאות אלא פעולה אקטיבית שיוצרת את המציאות לפי חוקיה. אבל עדיין סבור היה קנט שההתפתחות שבמדע חלה רק על החומר בעוד שצורות התפיסה שלנו קבועות ועומדות. קסירר הוא שהראה בספרו הגדול¹¹ בתחומים שונים כיצד גם צורות התפיסה שלנו משתנות ומשנות את העולם. הוא הראשון שהודה באופי הדינמי של הממשות שההכרה עצמה משנה אותה. מעתה אין עוד צורך לקטני אמנם למיניהם להפקיע את הנסים מפשטותם הריאלית. מובן גם שאיננו נדרשים לקסירר ועוד קודם שהאיר השם עיניו כבר הורונו מקורותינו¹² בעמקות ובבירור. הנביא יוצר את ה"איך" ומגשימו לפום דרגתו. פשוט "מדמה צורה ליוצרה".

9 משית בין הבאים ב"היסח הדעת" וראה מהר"ל שם (ני' ישראל)

10 אורות הקדש א, רעד

11 הפלוספיה של הצורות הסמבולית

אמנם שם שמים מתגדל בראיית נסים הגלויים, אולם מוגבלת הראייה לזמנם בלבד. לנו, מאידך, ניתנה היכולת להגיע ל"אנכי" גם בעת "אסתר אסתיר". ובכך צועדים אנו לעת התגלות אחדות ה' כשגם על הרעה יברכו הטוב והמטיב. (ראה הגר"ם חרל"פ במאמרו לעת דודים" ¹³ על התעלות הטבע גופו לקראת הנס החל מאסתר שהיא "סוף כל הנסים").

עלינו לשוב לימי עולמנו לגדלות שבשלמות, זו שנותרה היום אצל "תינוקות ושוטים" (וי"א אף בחכמים). ¹⁴

תפיסתו השלמה של הילד אינה יודעת תחום בין רצון ליכולת, בין חלום לממשות. אצלו השם אינו מייצג עצמים אלא מהתום. יש לשאוף לדרגתה של שפחה שראתה על הים (ובכ"ז נשארה שפחה!). ניתקנו מן החיות, מן הזרימה הפנימית. אין חכם וגבור גם נעים זמירות באדם אחד. מגוף נוכח עברנו למלל בגוף שלישי. "ועל כן קטנה היא מאד האשיות העכשוית לגבי האשיות הקדומה, ביחוד אצל הגדולים שנתברר הדמיון שלהם. ובצדק הננו מכריזים גם כעת אחרי ההתפכחות של ההשכלות המודרניות: אם ראשונים כמלאכים אנו כב"א... " ¹⁵

יש להקיץ מן הפכחון האנליטי הקטן שלנו. נשוב אל הראייה הילדותית עם הרכוש שרכשנו בעזרת בעזרת האינטלקט וכך תמצא גם זו האחרונה עמוקה יותר, מבוגרת. ובשוב ח' את שיבת ציון נשוב להיות כחולמים מאז, ועם בנין ביהמ"ק בארץ הקדש "תשוב לתחתונים חבור ודבקות בליוני" ותמשך פנימיות החיים על הנופים החצונים וחכמה ש נבואה עולים בתיומת אחת.

בא וקרא בנבואתם של נביאים. לא תמצא הרצאה סדורה של רעיונות, גם לא לא מפשטות רבה או אנליטיות. ובכ"ז, מצילין ספריהם מן הדליקה בשבת ואין מניחים ספר על גביהם וכדו'. כ שמו נפשם בחיים, וכל חכמתנו המפורטת מקופלת בקריאותיהם של המוכיחים בשר.

מילותיהם אינן מייצגות עצמים אלא גשר אל העצמיות פנימה. מצויים הם בקול שגיבולו לדבור המתפרט זו הגבלתו. במקום זה כל מלותינו — חלול וכל הגדרה וארגומנטציה נוטלת נשמת הדברים, מפלגת קדושתם פוגמת תמותם ומשטחת את עומקם.

הנביא אינו מקבל מילים מוגמרות להגדה. כלו פה. הוא המציל את השפע למילים שלו. לא בדברנות שפתיים עסקינו "שאינו כוחו אלא בפיו", לא האורקל של דלפי ולא ידענות של עתידות, אלא הווה נמשך. יודע הנביא את עצמיותו מתוכו כשם שרק הים ידע את עומקו והפרח את יפעתו ויפעתו אינה נפרדת מעצמותו.

מזמן שחרב ביהמ"ק

בתקופת בית שני פוסקת נבואה בישראל, "ואעפ"י שנטלה נבואת נביאים שבמראה, נבואת חכמים שהיא בדרך החכמה לא נטלה. אלא יודעים האמת ברוה"ק שבקרבים". ⁸

על המעבר לתקופה הבתר נבואית שנינו: ¹⁶ "ויצעקו אל ה' בקול גדול. מה אמרו? ... הרי זה (יצר ע"ז) שהחריב את המקדש... ועדיין מרקד ביננו. לא איהו בעינו ולא אגריה". סוף היה שמסרוהו בידם וסגרוהו בדור של עופרת. עי"ש. היינו: במקום שיש נבואה שם גם יצרא דע"ז. רק מי שמעפילים לרום שמיא יכולים חלילה לפול לתהום ארעא ור' ר' צדוק על אתר.¹⁸

במבט לוקאלי, זמני, הרי קרתה פה ירידה מאור הנביאים לחכמים בלילה, בחשכת הגלות, אך בסופה של הדרך עתיד האור הנבואי להתרחב ולהעלות גם את הנופים החצונים של המציאות וישראל יכירו בנחיצותה של החשיכה להופעת אורו של משיח.

לאחר שנביאים צחצחו חצי הכלי הפנימי, באים חכמים לצחצחו מלבר. (ואין כוונתנו לחכמים אשר בחשך יהלכו ומיליהם כלים ללא אורות, אסתרא בלגינא). וזה לעומת זה. "ולעולם כפי הנהגת התורה בישראל כך הנהגתו ית' בכל העולמות. ולכן באומות רבוי ע"ז וחרטומים אצלם כל זמן שהיה גלוי שכינה בישראל. ומשנסתלקה והתחילה תושבע"פ התחיל גם אצלם חכמה יונית...".¹⁹

חכם עדיף מנביא

ובכ"ז, ומתוך זאת: "חכם עדיף מנביא"⁸. עדיף, כיון שכל מעלת נביאים משוקעת בעמק חכמתו. הדורות מנחילין זה בזה ואין לך דור שבא בבחינת אדם הראשון. מהלך הדורות אינו רק בירידה מתמדת. אדרבה, מתבשם העולם ומשתלם כאשר כל עתיד הוא הקא-משמע-לן של העבר במהלך ברורה של הסוגיה האלקית הרחבה. והשגות ואורות של ראשונים פונים מעולם ההכרה והדעת ומשתכנים בבתי גואי דגואי של נפשות ישראל הגוי הקדוש. וארץ ימים תבונה.

רעיון זה מצוי הרבה בספרים. ודברים מפורשים מצינו ב"סוד שיח" לגאון מראדזין...".²⁰ שבכל זמן התחלפות נקבעים ד"ת מזמן העבר וכל מה שד"ת נקבעים יותר בעומק הנפש, קטן גם הדעת ביותר ואז צריכים להתלבשות ביותר ועי"י זאת ההתלבשות אפשר שיהי' לו תפיסה באורו ית'. ... ובהמשך שם: "עיר שהזמן שלפנים הוא כמו סלקא-דעתך נגד הזמן הבא אחריו". (אגב, מהלך זה תואם להפליא את הרעיון ה"תת מודע הקולקטיבי" של יונג).

הדורות כלם משוקעים בנו, כלם מדברים מתוכנו. כלנו כאחד קבלנו התורה וגם חטאנו בעגל, יהד בנינו ממלכת פארה ויחד ירדנו לגלות שם נענינו גם נפרדנו ולא היה לנו שיוור רק התורה הזו שנשאנו בלבבנו. חטיבה אורגאנית אחת אנו בעולמו, ותורתנו — של כלל הדורות היא. המקדש עלה אמנם בלהבות ועמו פסקה נבואה, אבל אורו המתרחק השתכן בליבנו — ובכל כל אדם — והולך ומתגדל עד שיפוח היום ונסו הצללים.

16 יומא סט.

18 רסיסי לילה, 14

19 רסיסי לילה, 161

20 עמ, 123 הוצאת לובלין תרס"ח ור' "סיני" כרך נז. מאמרו של הרב ש. שפרבר "המשך הדורות במשנת הראי"ה

וזו גדלות שבאחרונים — שחכמתם שלהם היא, כנהרא דמכיפיה מברייך ומקרקע עצמיותו דולה ומשקה לאחרים. כי "החכם שמדבר ד"ת הם שלו. לא כנביא שמדבר מצד רוח"ק שבקרבנו ופי ה' דיבר ולא נקרא שהוא שלי"²¹. ומזה הטעם אין מינים בדורנו ושערי תשובה אינם ננעלים אף בפני כופרים. כי "אין מינות אלא בלב" ולבנו הכללי כבר רחב והתבשם. "כלל גדול הוא שאעפ"י שהעולם יורד תמיד, מ"מ אין זה כי אם מצד החצוניות... מצד פרטיות הנשמות. אבל מצד הפנימיות דהינו כח הכלל של כללות קדושת כנסת ישראל, כל דור מוסיף על הראשונים מפני ערך של העבר אלא שאין הדבר נגלה לעין עד בא משיח צדקנו ב"ב."²²

רעיון זה שמצאנו בבית מדרשו של הכהן הגדול מלובלין וחסידים ראשונים, יוצא מפורש מפי רבנו הכהן הגדול, ע"י חלוק רשויות. היחידים נדונים עפ"י מעשיהם שבגלוי וירודים הם בהשפלות הדורות. ברם, האומה ורוחה הולכת ומוסיפה קדושה בבתי גואי דגואי של הנפש, ב"היכל קן צפור". באורות הקדש ח"ג (ריז-יט) מבחין הרב בין גדלות "אישית" שלהם, לגדלות "סוגית" שלנו שבעבורה נתבעים אנו למה שלא נתבעו ראשונים כמלאכים. בזה נוכל לשוב ולהציץ במאמרם ז"ל שהשארנו בפתח מאמרנו בצ"ע. מומן מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא אעפ"י שחכמתנו ורצונותנו מעודנים יותר,²³ מפשטים יותר.²⁴ ואף ש"צדיקים יכולים להשיג עכשיו בא"י השגות עליונות אפילו יותר ממה שהשיגו צדיקים שכמותם בזמן הבית"... ניתן אולי לומר כי השגות שבדורנו גדולות מן המשיגים, ורק בזכות היותנו משלימים את שעור קומתו של עולם קא זכינן.

עוד על יתרון חכמים על נביאים

עולם הרוח הוא הסובסטנציה המגשרת ביננו לבין הדברים כשלעצמם. לא בנו הרוח אלא אנו מתכללים בה, בזרימת החיים. נביא שם נפשו בחיים ומתוכם משיג השגותיו. בזה גדולתו אבל זה גם מקום חסרונו. כי מי שמתכלל כלו בפנימי אינו יכול באותה שעה להקיף הדבר מן החוץ. אשיותנו העצמית באה לידי הכר דוקא כשאנו עומדים בחוץ, במרחק שביננו לדברים. בצפיה הנבואית איננו רואים עצמנו עושים אלא עושים. כשר הראיה מתלכד עם מעשה הרציה. ראשונים כמלאכים. אבל נקראים עומדים וגם בזה חסרונם. יתרונו יותר אנושי שאנו יותר בכחינת מהלכים. זהו עומק דברי המהר"ל שצטטנו (וכן בהקדמתו לגבורות ה'). אשיותו של הנביא נסוגה מפני דבר ה' שבקרבנו. וכרוכים הדברים בבעיה הפנימית של היחס בין התודעה וה"אני" — ענין למאמר נפרד ואכ"מ.

21 מהר"ל, דרשת התשובה הוצאת "תורה שלמה" עמ' ד

22 אגרות הראי"ה ה"א, שסט

לקהאת אורו של משיח

שני מעגלי אורה הם: אור של מקדש מזה ואורו של משיח מזה... ע"כ אין חרוש על צדיקים האחרונים שמשיגים האמת. שהללו סומכים לאורו של משיח. אבל אבן עזרא שרחוק מאור החרבן וגם רחוק מאור המשיח לכן לא השיג מעלת הקליר".²⁶

ומובנים הדברים לאור דברינו הארוכים (שהרי נושא מאמרנו — כימי עולם אורכו). לא רק בסוף הדרך מופיע המשיח, לא רק כגואל מן החוץ. למשחיות אחרית הימים קדמה המשחיות השפוכה על פני כל הימים. וגם קדמה לעולם. וקשורה גאולת העולם הגשמי בגאולת הנשמה. ולעת"ל כאשר "אשפוך רוחי על כל בשר" תשוב מעלת הנבואה להתלכד עם החכמה שרכשנו והרי הן עולות יחד בתימות.

ואף שמצטמקים הדורות, מצטמקים ויפה להם ולעולם. ועוד נחזה לעת"ל כיצד גם שירתנו שמסתב המדרגה מצטרפת לסמפוניה האדירה של העולם למנצחו. למנצח שיר מזמור.

26 מדרש ר' פנחס מקאריץ חוץ' י. ל. וויס, 82